

Pleidooi voor herijking van de examinering in het vo

Position paper

1. Roep om meer eigentijds onderwijs

Onderzoek laat zien dat het Nederlandse onderwijs met gemiddelde investeringen in vergelijking tot andere landen bovengemiddeld presteert. Het voortgezet onderwijs is breed toegankelijk, er is een goede zorgstructuur, docenten beschikken over degelijke vakinhoudelijke kennis en weinig jongeren vallen in het voortgezet onderwijs buiten de boot. Tegelijkertijd is te zien dat relatief veel leerlingen zich vervelen of niet gemotiveerd zijn, uitval en switchgedrag in het vervolgonderwijs vaak voorkomt en we zo talent laten liggen. Daar komt bij dat de samenleving verandert en nieuwe eisen stelt aan mensen. Ook het vervolgonderwijs kijkt bij de ‘toegangspoort’ steeds kritischer naar de vaardigheden die aspirant studenten beheersen en hun motivatie voor een opleidingskeuze. Blijkbaar is het behalen van een vo-diploma onvoldoende garantie voor succes in de toekomst. Dit stelt het onderwijs voor de vraag hoe nieuwe generaties beter kunnen worden toegerust voor hun toekomst.

Het gevoel dat verdere verbetering van het onderwijs mogelijk én noodzakelijk is leeft breed. Vanuit dat besef is binnen de vo-sector een ontwikkeling ingezet naar meer eigentijds onderwijs dat talenten van leerlingen meer ruimte geeft, leerlingen meer uitdaagt en hen intrinsiek motiveert om te leren. Steeds meer scholen maken – op hun eigen manier en tempo – de beweging van een relatief statische werkwijze vanuit het jaarklassensysteem, naar een meer flexibele schoolorganisatie en meer maatwerk voor leerlingen. Door deze flexibilisering ontstaat er ruimte voor tempo- en niveauverschillen per vak en voor de talentontwikkeling van leerlingen in de brede zin van het woord.

2. Examensystematiek remt onderwijsontwikkeling

De ontwikkeling naar meer flexibilisering en meer eigentijds onderwijs dat beter voorbereidt op vervolgonderwijs en maatschappij wordt echter geremd door de wijze waarop we examineren.

Star examenregime

De huidige examensystematiek kent een lange traditie in het voortgezet onderwijs. Deze systematiek, met schoolexamens en – voor de meeste vakken – een afsluitend centraal ‘gymzaal’-examen, is gedurende de afgelopen decennia niet ingrijpend gewijzigd. Deze systematiek komt voort uit en sluit aan bij een systeem waarbij alle leerlingen in dezelfde tijd en op dezelfde niveaus een vastomlijnd programma doorlopen en afsluiten, maar leent zich niet goed voor eigentijdse vormen van onderwijs waarbij programma, niveau en tempo varieert of waar bewust gekozen wordt voor meer samenhang tussen vakken.

De innovatie in het onderwijs blijft hierdoor nu – met uitzondering van het beroepsgerichte vmbo – vooral beperkt tot de onderbouw. Daar waar in de onderbouw vormen van eigentijds onderwijs en maatwerk succesvol worden ingevoerd, ervaren scholen en docenten in de bovenbouw de examenprogramma’s en (de voorbereiding op) het eindexamen dusdanig sturend, dat vernieuwing van het onderwijs stagneert.

Er zijn weliswaar meer mogelijkheden gekomen om vakken op een hoger niveau en een jaar eerder af te sluiten, maar het examenregime wordt nog hoofdzakelijk gekenmerkt door een grote mate van inflexibiliteit. Het centraal examen vindt voor (vrijwel) alle vakken en voor iedereen plaats op één en hetzelfde moment in het schooljaar. Wanneer een leerling zakt moet hij of zij bovendien het hele jaar en alle vakken overdoen, óf de vo-school ongediplomeerd verlaten om vervolgens door dezelfde vo-school

uitbesteed te worden aan een mbo-gekoppelde vavo-instelling waar alleen de niet-behaalde vakken overgedaan hoeven te worden. Dit ‘alles of niets’-scenario is veel scholen een doorn in het oog en staat haaks op de wens voor meer maatwerk en flexibiliteit. Het is een belangrijk signaal dat de meeste aanvragen in de pilot Regelluwe scholen betrekking hebben op het afwijken van wet- en regelgeving voor examinering, zowel wat betreft inhoud (zoals examinering voor internationale certificaten in plaats van nationale examens) als vorm (bijvoorbeeld de mogelijkheid voor het behalen van een diploma via deelcertificaten).

Teaching to the test is gemeengoed

Examens en toetsen lijken, mede door de maatschappelijke nadruk op cijfers en getallen, een doel op zichzelf geworden, in plaats van een instrument om te evalueren wat de leeropbrengst is en hoe een leerling zich ontwikkelt. De nadruk in (met name de bovenbouw van) het onderwijs is daardoor verschoven naar het kunnen maken van het examen, in plaats van het leren zelf. In de praktijk zien we dat de schoolexamens – waar scholen bij uitstek de ruimte hebben om eigen accenten te leggen – tot proefexamens voor het centraal examen zijn verworpen. Daar waar het examensysteem op papier lijkt te voorzien in een balans tussen schoolexamen en centraal examen, tussen ruimte voor scholen en uniformiteit en duidelijkheid voor de samenleving, zien we echter in de praktijk dat het evenwicht zoek is. Ook ervaren leerlingen een hoge toetsdruk. Dit heeft het plezier in lesgeven bij leraren en in het leren van leerlingen sterk naar de achtergrond gedrongen.

Dat onderwijsinhoud – wat leerlingen moeten kennen en kunnen - leidend moet zijn voor toetsing en examinering staat buiten kijf. Het huidige examenregime dwingt echter tot vakgericht onderwijs en scholen die een vakoverstijgend curriculum aanbieden komen aan het eind van de rit in de problemen. De herziening van het curriculum die momenteel – onder de noemer *curriculum.nu* – plaatsvindt komt voort uit de wens om lucht te scheppen in een overladen onderwijsprogramma, meer samenhang te creëren tussen vakken en inhoud (waar nu veel sprake is van versnippering) en meer ruimte te creëren voor eigen keuzes van leerlingen. Die ontwikkeling kan alleen tot een substantiële verbetering van het onderwijs leiden als die ook wordt vertaald naar de examinering.

Onvoldoende aansluiting bij vervolgonderwijs en maatschappij

Daar komt bij dat de nadruk bij de toetsing en examinering sterk ligt op – de doorgaans eenvoudiger (centraal) meetbare - cognitieve ontwikkeling. Dit terwijl het eigen maken van vaardigheden, socialisatie en persoonsvorming belangrijker worden in onze maatschappij en mogelijk een betere voorspellende waarde hebben voor het succes in het vervolgonderwijs en de loopbaan.

Het vervolgonderwijs kijkt steeds scherper naar de vaardigheden die aspirant studenten beheersen en hun motivatie voor een opleidingskeuze. De toename van deze ‘selectie aan de poort’ in het laatste decennium benadrukt de urgentie om kritisch te kijken naar de inhoud en de kwaliteitsborging van het voortgezet onderwijs. Ook vallen nog steeds veel jongeren in het vervolgonderwijs uit of switchen van studie. Het is de vraag of het vo-diploma nog voldoende garantie biedt voor succes in het vervolgonderwijs en aansluit bij wat de maatschappij van mensen vraagt. De waarde van het diploma staat daarmee onder druk. Het civiel effect – hoewel vanuit zijn aard gebaat bij enige vorm van stabiliteit – is in de praktijk geen statisch begrip. Het hardnekkig vasthouden aan het bestaande en veronachtzamen van ontwikkelingen in het (vervolg)onderwijs en/of op de arbeidsmarkt kan wel degelijk leiden tot uitholling van de waarde van het vo-diploma.

3. Herijking examinering nodig

Om de waarde van het vo-diploma te versterken is een herijking nodig van de examinering in het voortgezet onderwijs. Ontwikkelingen in het onderwijs, het vervolgonderwijs en de samenleving moeten

weer leidend worden voor de toetsings- en examineringssystematiek. Het examen is gaandeweg een doel op zichzelf geworden, in plaats van een middel om in kaart te brengen of een leerling klaar is voor de vervolgstap. En de wijze waarop we examineren zou een vliegwiel moeten zijn voor de ingezette ontwikkeling naar meer eigentijds onderwijs, in plaats van een remmende factor, zoals nu wordt ervaren door leerlingen, docenten en schoolleiders. Meer flexibel, eigentijds onderwijs vraagt om meer flexibele, eigentijdse vormen van examineren en toetsen.

Een gezamenlijke herijking is nodig om de voorspellende waarde van het diploma voor succes in het vervolgonderwijs te versterken. Zonder dat we daarbij het kind met het badwater weggooien. De OECD¹ bestempelt de combinatie van autonomie aan de ene kant en een systeem van centrale examinering aan de andere kant als de kracht van het Nederlandse stelsel. Juist die autonomie van scholen maakt het Nederlandse onderwijs rijk en veelzijdig en moet behouden blijven. Vormen van centraal geborgde examinering vervullen belangrijke en verschillende functies: als 'ijkpunt' voor leerlingen, leraren en vervolgonderwijs en als 'benchmark' ten opzichte van andere groepen leerlingen, andere scholen en andere landen. Daarnaast bieden vormen van gestandaardiseerde toetsing en examinering meer waarborgen voor kansengelijkheid in het onderwijs². De kwaliteit van toetsen en examens mag dan ook niet ter discussie staan en moet goed geborgd blijven. Wel is er aanleiding om de toets- en examensystematiek te herijken.

Pleidooi:

De VO-raad pleit voor een fundamentele herijking van de toets- en examensystematiek in het voortgezet onderwijs om de waarde van het diploma te versterken. De functie van het examen is te bepalen waar een leerling staat in zijn ontwikkeling en of hij/ zij voldoende voorbereid is voor de overstap naar het vervolgonderwijs en een goed functioneren in de samenleving. In de huidige examensystematiek is de nadruk komen te liggen op 'teaching to the test', waardoor er te weinig ruimte is voor diepgang in het onderwijs. Daarnaast wordt met name de cognitieve ontwikkeling van leerlingen geëxamineerd. Dit terwijl het eigen maken van vaardigheden en persoonsvorming belangrijker worden in onze maatschappij. Daardoor staat de waarde van het diploma onder druk. Bovendien vormt de huidige systematiek een rem op innovatie in het onderwijs. Als we het examen willen laten functioneren waar het toe dient, is er meer flexibiliteit nodig, meer ruimte voor diepgang en meer aandacht voor het eigen maken van vaardigheden en brede vorming.

We onderscheiden drie kernvragen die bij een herijking centraal zouden moeten staan en benoemen de invalshoeken en maatregelen die daarbij wat ons betreft aan de orde moeten komen:

Wanneer? Meer flexibiliteit.

Hoe? Minder teaching to the test.

Wat? Bredere toetsing.

3.1 Wanneer - Meer flexibiliteit

Wat zien/ constateren we?

In navolging op een toenemende behoefte aan flexibiliteit en de groeiende aandacht voor maatwerk in het onderwijs is er de laatste jaren een aantal mogelijkheden in de examinering ontstaan om te verdiepen of te versnellen. Zo is het mogelijk om vanaf leerjaar 2 (vmbo), leerjaar 3 (havo) of leerjaar 4 (vwo) vakken eerder af te sluiten met een centraal examen. Sinds 2007 kunnen havo-leerlingen vakken op een hoger niveau afsluiten. In 2008 is dat ook voor vmbo-leerlingen mogelijk geworden. Met ingang van het

¹ OECD. Review of National Policies for Education: Netherlands 2016.

² Al geldt tegelijkertijd dat in landen die relatief vroeg selecteren, zoals Nederland en Duitsland, de verschillen in leerprestaties naar sociaal milieu groter zijn dan in landen waar die selectie op latere leeftijd plaatsvindt, zoals Finland en Zweden. (Bron: Onderwijsstelsels vergelijken: Leren, werken en burgerschap).

schooljaar 2017/2018 worden de vakken die op een hoger niveau zijn afgesloten ook op het diploma vermeld. Dit sluit goed aan bij de ontwikkelingen op scholen; steeds meer scholen bieden hun leerlingen de mogelijkheid om vakken op verschillende niveaus te volgen en willen hun leerlingen meer uitdagen. Toch wordt de examinering in Nederland nog gekenmerkt door een grote mate van inflexibiliteit, terwijl een meer flexibele examinering veel voordelen heeft voor de ontwikkeling van jongeren en beter aansluit bij de ontwikkeling naar meer maatwerk in het onderwijs.

Het centraal 'gymzaal'-examen geldt voor (vrijwel) alle avo-vakken en vindt voor iedereen plaats op één moment in het jaar. Dit terwijl er steeds meer digitale mogelijkheden ontstaan voor flexibele en individuele afname van examens en er dus geen reden is te moeten wachten op één examenmoment als een leerling al eerder toe is aan een afrondend examen. Uit de in 2006/2007 gehouden pilot meerdere examenmomenten onder 12 vo-scholen is gebleken dat een extra afnamemoment van het centraal examen meerwaarde biedt voor leerlingen. Het ministerie heeft de pilot echter in 2009 beëindigd omdat deze voordelen niet zouden opwegen tegen nadelen, zoals de geringe mogelijkheden van het vervolgonderwijs om meerdere instroommomenten te bieden, verhoogde examenlast voor docenten vanwege de strikte volgorde van éérst schoolexamen en vervolgens centraal examen, en de hoge kosten van een extra examenmoment. Deze werden door de minister geschat op een structurele investering van 50 miljoen euro per jaar³. Afgezien van het feit dat de kosten erg hoog zijn ingeschat (naar verwachting zijn dat de totale kosten die ketenpartners – CvTE, Cito, DUO en SLO – maken voor alle examens en toetsen die in Nederland gemaakt worden, inclusief hun apparaatskosten⁴), zijn de digitale mogelijkheden zo sterk toegenomen dat verwacht mag worden dat dit nu aanzienlijk goedkoper kan.

Bovendien hebben leerlingen die zakken voor het examen enkel de mogelijkheid om het hele examenjaar en de examens voor alle vakken over te doen, tenzij ze het vo verlaten en hun toevlucht zoeken in het volwassenen onderwijs (vavo). Bijna 7000 leerlingen per jaar maken hun middelbare school af in het vavo via een zogenoemde uitbestedingsconstructie. Daarnaast is er ook een groep leerlingen in het vavo zonder een uitbestedingsconstructie die zelf het vavo financiert. Het is wenselijk dat de vavo-systematiek ook in het vo mogelijk wordt. Dat betekent dat de resultaten op behaalde vakken behouden blijven en vormen van modulair afsluiten voor leerlingen mogelijk worden. De 'regelluwe scholen' die hun leerlingen deze mogelijkheid mogen bieden, ervaren dat leerlingen er de voorkeur aan geven binnen de vertrouwde school hun diploma te behalen en dat zij de vrijgekomen ruimte benutten om zich beter voor te bereiden op hun vervolgonderwijs. Het uitbreiden van deze 'vavo-systematiek', aangevuld met meer flexibiliteit in de examenmomenten (bijvoorbeeld drie – goed over het jaar verdeelde – afnamemomenten) resulteert erin dat het onderwijs beter kan aansluiten bij het leerproces van leerlingen. Zij kunnen die vakken overdoen waar zij voor gezakt zijn en daarnaast ook op de andere terreinen hun ontwikkeling voortzetten, door extra vakken te volgen, zich te oriënteren op hun loopbaan of studie of extracurriculaire activiteiten te ondernemen. Dit zal mogelijk ook de onevenredige druk op het examen voor leerlingen en docenten doen verminderen. Ook het loslaten van de verplichte volgorde van schoolexamen en centraal examen creëert meer mogelijkheden voor scholen en docenten om het onderwijsprogramma flexibeler en meer op maat in te richten, zoals blijkt uit de eerste ervaringen die het beroepsgerichte vmbo hiermee opdoet.

Daarnaast is er een – groeiende – behoefte bij leerlingen om zich ook *na* het behalen van het initiële diploma beter te equiperen voor een vervolgstap. Dat hoeft lang niet altijd een volledig extra diploma te zijn maar kan ook gaan om het bijspijkeren of op een hoger niveau afsluiten van belangrijke vakken die onderdeel uitmaken van de vervolgonderwijs, of het volgen van geheel nieuwe vakken die een betere

---

3 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31289-73.html>

4 <http://ronaldsonderwijsblog.blogspot.nl/2012/10/wat-kost-het-centraal-examen-in-het.html#!/2012/10/wat-kost-het-centraal-examen-in-het.html>

aansluiting bieden op de vervolgopleiding. VO-scholen zouden ook deze modulaire opleidings- en examenmogelijkheid zelf moeten kunnen bieden aan hun leerlingen. Niet alleen voor havo- en vwo-leerlingen, maar uitdrukkelijk ook voor de leerlingen in de verschillende leerwegen in het vmbo. Deze leerlingen zijn veelal nog leerplichtig en zouden alleen daarom al bij voorkeur bediend moeten worden binnen het reguliere voortgezet onderwijs. We realiseren ons dat het bieden van deze mogelijkheden in het vo gevolgen heeft voor de instroom in het vavo en zijn bereid om constructief mee te denken over oplossingen hiervoor.

Dat meer flexibiliteit in de vo-examinering mogelijk is en meerwaarde biedt blijkt ook uit de ervaringen die zijn opgedaan in de beroepsgerichte leerwegen in het vmbo. Hier is met de inzet van digitale 'flex-examens', ruime afnameperiodes voor de centrale examens voor de beroepsgerichte vakken (CSPE) en het omdraaien van centraal examen en schoolexamen al aanzienlijk meer flexibiliteit voor leerlingen ontstaan. Iedere school kan kiezen voor digitale centrale examens (vorig jaar deed 99% van de scholen in bb dit en 90% van de scholen in kb). Daarmee kunnen zij zelf – binnen bepaalde marges – bepalen wanneer zij het centraal examen voor de algemene vakken afnemen. De komende jaren ontstaat er geleidelijk een (kwaliteit borgende) digitale examenbank voor de centraal schriftelijk praktisch examens (CSPE's), waarmee steeds meer maatwerk in afnamemomenten mogelijk wordt. Wij pleiten ervoor te verkennen hoe deze flexibelere examensystematiek verbreed kan worden naar de andere onderwijssoorten. Ook de landelijke schoolexamenbank voor de beroepsgerichte vmbo-keuzevakken, waarbij met behoud van landelijke kwaliteitsborging decentraal en flexibel geëxamineerd kan worden, kan een inspirerend voorbeeld zijn voor andere vakken en onderwijssoorten.

Wat willen/ beogen we?

De VO-raad wil dat de eindresultaten van eenmaal behaalde vakken behouden blijven, dat er meerdere afnamemomenten per jaar komen en dat de examens een modulaire opzet krijgen waardoor er meer flexibiliteit ontstaat en meer maatwerk mogelijk wordt voor leerlingen. Deze maatregelen kunnen op veel draagvlak rekenen bij de scholen en kunnen in onze optiek op korte termijn doorgevoerd worden.

Meer flexibiliteit door:

- *Een modulaire afname van de examens waardoor er meer maatwerk mogelijk wordt voor leerlingen, zoals het afsluiten van vakken op een hoger niveau.*
- *Het introduceren van meerdere afnamemomenten per jaar die goed over het jaar zijn verdeeld.*
- *Het behouden van de eindresultaten van eenmaal behaalde vakken.*
- *Het verruimen van mogelijkheden om de strikte volgorde van schoolexamen en centraal examen los te laten.*

3.2 Hoe – Minder teaching to the test

Wat zien/ constateren we?

Gestandaardiseerde examinering heeft als voordeel dat er een zekere objectiviteit is en dat er efficiënt kan worden getoetst. Ook is de herkenbaarheid en daarmee het civiel effect van het diploma groot, omdat een bepaald diploma (in theorie) toegang biedt tot bepaalde vervolgopleidingen. (Met de toenemende selectie aan de poort neemt het civiel effect echter wel af, daarom moeten we herijken wat we toetsen, zie paragraaf 3.3).

Keerzijde van het centraal examensysteem is echter dat er een enorme druk ligt op dat ene moment in het schooljaar en dat examenprogramma's in extreme mate voorschrijvend zijn voor hetgeen docenten in de bovenbouw doen én laten. Docenten hebben de wens om meer aandacht te besteden aan de brede ontwikkeling van leerlingen, maar zeker in de laatste jaren voor het examen komt het er in de praktijk

vooral op aan te zorgen dat de leerlingen optimaal zijn voorbereid op het maken van het eindexamen. Die examendruk beperkt de mogelijkheid om jongeren een brede basis te bieden en de nadelige effecten van vroege selectie tegen te gaan. Examens en toetsen in het voortgezet onderwijs lijken een doel op zichzelf geworden, in plaats van een instrument om te evalueren wat de leeropbrengst is en hoe een leerling zich ontwikkelt. De nadruk in het onderwijs is daardoor verschoven naar het kunnen maken van het examen (teaching to the test), in plaats van het leren zelf en er is weinig ruimte voor leerlingen om diepgaand te leren.

Het fenomeen examentrainingen neemt bovendien een hoge vlucht. Uit onderzoek⁵ blijkt dat in 2016/2017 een derde van de havo- en vwo-leerlingen in het examenjaar tegen extra kosten examentraining heeft gevolgd. Voorts zorgt de huidige systematiek – met een sterke nadruk op dat ene moment – ervoor dat leerlingen na de afname van de eindexamens geen onderwijs meer volgen. Vmbo-leerlingen zijn soms begin mei al klaar met hun examen. Daarmee gaat veel leertijd verloren, hetgeen zeker voor de vmbo-leerlingen een risico vormt in de aansluiting op het vervolgonderwijs.

We moeten ons de vraag stellen hoe we weer meer ruimte kunnen scheppen voor scholen, docenten en leerlingen om de nadruk te leggen op (diepgaand) leren en ontwikkelen en minder op het toewerken naar het examen.

Uit gesprekken met scholen blijkt een aantal factoren mee te spelen. Zo lijkt de focus op cijfers – in de maatschappij en het onderwijs – vanwege een sterke behoefte aan controle en houvast, doorgeslagen te zijn. In de media worden scholen regelmatig ‘gerankt’ op basis van cijfers. Deze lijken daarmee synoniem te zijn geworden voor onderwijskwaliteit, terwijl ze onvoldoende de balans weerspiegelen die veel scholen hun leerlingen willen bieden in het onderwijs: kennis, persoonsvorming én burgerschap. Daarnaast zien we dat het examenprogramma relatief overladen is. Er worden veel onderdelen centraal geëxamineerd, er is veel versnippering en relatief weinig samenhang tussen vakken en inhoud. Ook de herziening van het curriculum die momenteel plaatsvindt, komt voort uit de wens om lucht te scheppen in een overladen onderwijsprogramma, meer samenhang te creëren waar nu veel sprake is van versnippering, en meer ruimte te creëren voor eigen keuzes van leerlingen.

Wat willen/beogen we?

De VO-raad wil een betere balans tussen de voorbereiding op het examen en de (brede) ontwikkeling van leerlingen. We willen meer ruimte creëren voor diepgaand leren en het risico op teaching to the test verminderen door meer samenhang en meer keuzevrijheid voor leerlingen en scholen te bewerkstelligen. Meer flexibiliteit in de afnamemomenten (pleidooi in paragraaf 3.1), kan de huidige druk rondom het examen voor docenten en leerlingen mogelijk verlichten. Daarnaast moeten nieuwe vormen van kwaliteitsborging waarmee de voortgang van leerlingen getoetst kan worden, zoals de schoolexamenbank voor de keuzevakken in het vmbo, geavanceerde leerlingvolgsystemen of vormen van accreditatie, worden verkend.

Minder teaching to the test door:

- *Meer keuzeruimte in het onderwijsprogramma waardoor het eigenaarschap van leerlingen gestimuleerd wordt en er ruimte ontstaat voor diepgaand leren.*
- *Het verkennen van mogelijkheden om minder versnipperd en meer in samenhang te examineren.*
- *Het investeren in eigentijdse evaluatievormen en technieken om (ook tussentijds) voortgang van leerlingen te meten.*

⁵ Licht op Schaduwonderwijs, Oberon en SEO, december 2017.

- *Het verkennen van alternatieven voor de kwaliteitsindicator 'gemiddeld cijfer centraal examen' in het onderwijsresultatenmodel van de inspectie, bijvoorbeeld een indicator die het succes van leerlingen in het vervolgonderwijs aangeeft.*
- *Het verkennen van maatregelen die de nadruk op het centraal examen kunnen beperken, zoals een andere verbodhouding tussen centraal examen en schoolexamen of een centraal examen dat in omvang beperkt is (bijvoorbeeld alleen de kern van de vakken).*

3.3. Wat – Breder toetsing en examinering

Wat zien/constateren we?

Op dit moment wordt door teams van docenten en schoolleiders gebouwd aan een nieuw curriculum dat beter moet aansluiten bij wat jongeren in de toekomst nodig hebben. Op veel scholen leeft de wens meer recht te doen aan de brede ontwikkeling van leerlingen. In het onderwijs en met name in de examinering, ligt op dit moment echter een sterke nadruk op kennis, en is veel minder aandacht voor het eigen maken van vaardigheden, socialisatie en persoonsvorming. Dit terwijl vanuit verschillende hoeken, waaronder de OECD (2014), wordt onderstreept dat jongeren vaardigheden als probleemoplossend vermogen, creativiteit, samenwerken en analytisch denken juist steeds harder nodig hebben. Onderzoek⁶ laat daarnaast zien dat persoonlijkheidskenmerken als empathie en doorzettingsvermogen de kans op een succesvolle loopbaan en maatschappelijk succes vergroot.

Ook in de overgang naar het vervolgonderwijs zien we het belang van wat geleerd wordt verschuiven. Instellingen voor vervolgonderwijs stellen in toenemende mate aanvullende eisen aan studenten en nemen extra toetsen of assessments af ('selectie aan de poort') om een inschatting te maken van de motivatie van studenten, of de vaardigheden die zij hebben. Het civiel effect van het vo-diploma staat daarmee onder druk: het diploma zelf biedt steeds minder garantie op onvoorwaardelijke toelating tot het vervolgonderwijs.

Na enkele jaren experimenteren worden met ingang van het studiejaar 2017-2018 alle kandidaten voor numerus fixus-studies in het hoger onderwijs geselecteerd via decentrale selectie in plaats van centrale loting. Onderwijsinstellingen bepalen daarbij zelf de toelatingscriteria, waarbij wettelijk geregeld is dat er sprake moet zijn van twee verschillende toelatingscriteria. De trend dat selectie steeds 'normaler' wordt, blijkt ook uit de cijfers⁷. Waar in het hbo in 2008 nog in totaal 4,1% van de opleidingen een fixus had, is dit in 2016 al 11,6%. Een minder grote stijging is te zien in het wo waar in 2008 al 7,1% van de opleidingen een fixus had en nu 10,2%. In totaal gaat het in het hbo in 2016 om zo'n 100 opleidingen die een fixus hebben; dit betreft meer dan 22.000 studenten vanuit de directe instroom (19,8% van het totaal).⁸ Daarmee is het aandeel studenten dat in het hbo studeert aan een selectieve opleiding in tien jaar tijd verdrievoudigd. In het wo gaat het om meer dan 15.000 studenten, ruwweg een kwart van het totaal (27%) en bijna een verdubbeling ten opzichte van de 17% in 2006. De overige studieprogramma's organiseren veelal verplichte matchingsprocedures of studiekeuzechecks die resulteren in een niet-bindend studiekeuzeadvies. Overigens is in het mbo een omgekeerde beweging waar te nemen door de wettelijke invoering van een toelatingsrecht⁹.

⁶ Heckman en Katz, 2013 (uit Kennisagenda OCW).

⁷ Staat van het Onderwijs 2015/2016. Inspectie van het Onderwijs, april 2016.

⁸ <https://www.scienceguide.nl/2017/04/selectie-raakt-kwetsbare-groepen/>

⁹ Vmbo-gediplomeerden hebben met ingang van dit schooljaar een toelatingsrecht tot het mbo, mits zij zich tijdig aanmelden. Alleen voor een beperkte groep van specifieke beroepsopleidingen mogen instellingen aanvullende eisen stellen.

Toename van selectie aan de poort benadrukt de urgentie om kritisch te kijken naar de inhoud en de kwaliteitsborging van het voortgezet onderwijs. Uit de verdiepingsfase van *Curriculum.nu* kwam ook naar voren dat het vervolgonderwijs belang heeft bij een grondige herijking, waarbij opnieuw wordt vastgesteld wat leerlingen nodig hebben om succesvol te zijn in het vervolgonderwijs. Nagegaan moet worden of er nieuwe/andere behoeftes zijn bij het vervolgonderwijs, bijvoorbeeld meer aandacht voor competenties, brede vorming en motivationele aspecten. Dat zou ook zijn weerslag moeten krijgen in de toetsing en examinering in het voortgezet onderwijs. We willen immers voorkomen dat selectie aan de poort gemeengoed wordt in het vervolgonderwijs.

Een belangrijke reden voor het feit dat de nadruk binnen de examens op dit moment zo sterk ligt op cognitieve ontwikkeling, is dat die doorgaans gemakkelijker meetbaar is. Het doet echter geen recht aan de ontwikkeling die leerlingen ook op andere cruciale gebieden doormaken en sluit niet goed aan bij de eisen die de maatschappij vandaag de dag stelt.

Omdat het vo geen eindonderwijs is, is de examensystematiek van groot belang voor het vervolgonderwijs en daarmee bij uitstek een vraagstuk voor alle partners in de onderwijsketen. Het vervolgonderwijs is op dit moment onvoldoende goed gepositioneerd als het gaat om de vraag wat in het vo geleerd en getoetst wordt. Juist om het civiel effect van het vo-diploma te bewaken moet samen met het vervolgonderwijs herijkt worden wat we toetsen bij leerlingen en hoe we dat doen. Het succes van leerlingen in het vervolgonderwijs is immers een van de belangrijkste graadmeters voor de kwaliteit van het onderwijs in het vo.

Wat willen/beogen we?

De VO-raad vindt dat we in het verlengde van de curriculumherziening, waarin herijkt wordt wat leerlingen moeten leren, ook moeten herijken wat we toetsen en examineren. Daarbij moet meer ingezet worden op de ontwikkeling en het gebruik van verschillende toetsvormen die vaardigheden en brede vorming in beeld kunnen brengen. Belangrijk daarbij is om de aandacht voor geëigende vormen van toetsing en examinering in de lerarenopleidingen te versterken. Leraren zouden op het gebied van evalueren, toetsen en examineren beter in positie moeten komen.

Bredere toetsing en examinering door:

- *Het ontwikkelen en benutten van (kwalitatief geborgde) evaluatie- en toetsvormen die de ontwikkeling van vaardigheden en brede vorming in beeld brengen.*
- *Het versterken van de aandacht in lerarenopleidingen voor evalueren, toetsen en examineren.*
- *Het parallel aan de ontwikkeling van het nieuwe curriculum (*curriculum.nu*) ontwerpen van een toetsings- en examineringssystematiek die recht doet aan de uitgangspunten van een nieuw curriculum.*
- *Een betere positionering van het vervolgonderwijs bij het bepalen wat leerlingen nodig hebben om succesvol te zijn in het vervolgonderwijs.*

Tot slot

Hoe kunnen we toetsing en examinering weer inzetten voor het oorspronkelijke doel: het faciliteren en stimuleren van het leren en het waarborgen van de leeruitkomsten? Een goede borging van de kwaliteit van toetsen en examens staat wat de VO-raad betreft niet ter discussie. De waarde van het diploma is een groot goed, dat we moeten beschermen. Adequaat toetsen is noodzakelijk om te bepalen waar een leerling staat in zijn ontwikkeling en of die voldoende voorbereid is om de overstap te maken naar het vervolgonderwijs. Maar juist daarom moeten we ons de vraag blijven stellen hoe we, ook in het licht van een veranderende maatschappij én nieuwe mogelijkheden om voortgang in beeld te brengen, daar het best vorm aan geven. Het is de vraag of het huidige centraal examen niet teveel verworden is tot 'het leren van

een kunstje' en een controlemechanisme voor de kwaliteit van scholen, in plaats van een goede graadmeter voor de – gewenste - leeropbrengst bij leerlingen. Dat dit thema breed leeft zien we ook terug in de grote belangstelling onder leraren voor formatief evalueren ('toetsen om te leren') en de toegenomen aandacht voor adaptieve toetsing en inzet van leerlingvolgsystemen. Welke nieuwe mogelijkheden zijn er – in het huidig tijdsbestek met voortschrijdende technologie – om de ontwikkeling van de leerling zelf en in relatie tot medeleerlingen goed in beeld brengen, en op meer dan alleen cognitieve aspecten?

De VO-raad voert graag met alle belanghebbenden een fundamenteel gesprek over een toets- en examensystematiek die past bij en recht doet aan het onderwijs dat jongeren nodig hebben om succesvol te zijn in hun toekomst en die de waarde van het diploma versterkt.